

Reflexions al voltant del senyoriu i el reialenc: Pego, segles XIII i XIV

ENRIC GUINOT I RODRÍGUEZ

Dins el mode de producció feudal existeixen dues categories de classificació que utilitzem freqüentment amb un criteri general i, pensem, poc eficaç. Es tracta de senyoriu i reialenc. Ja per ell mateix, el concepte senyoriu arrossega una llarga sèrie d'intervencions i polèmiques tant sobre les seues virtuts com sobre els seus defectes, així com sobre la seua utilització dins dels models d'explicació històrica referits al món feudal. Però no és sobre aquest punt sobre el qual voldria desenvolupar unes breus reflexions. És en la utilització de conceptes contraposats, senyoriu reialenc, com a categories antagòniques, on vull centrar els meus comentaris, de cara a poder comptar amb uns instruments de treball històrics, pot ser si no més útils, almenys més clarificadors.

Aquesta polèmica que mencionàvem no es troba restringida al món medieval, ja que existeix en altres camps històrics que pretenen explicar el funcionament de senyorius, reialenc, patrimoni reial, a èpoques d'ampli desenvolupament de l'Estat Absolutista. Per tant, sembla d'interés poder seguir l'evolució d'alguna vila valenciana des del neixement i implantació de la formació econòmico-social portada pels cristians conqueridors. En funció d'això seguirem el cas de Pego, vila de la Marina Alta, que als dos primers segles, des de la conquesta, va travessar per les diverses situacions que poden donar-se respecte a la forma d'organitzar la classe dominant l'extracció de l'excedent, és a dir, el que hom ha anomenat «condicions de senyoriu».

Crec que a l'explicació de les característiques de la formació econòmico-social del feudalisme al País Valencià, representa un paper bàsic les condicions en què

s'estableix i es concretitza la renda feudal al segle XIII, i les modificacions de diferent caire que es produiran al segle XIV i àdhuc al XV, la qual cosa marcarà més el seu desenvolupament a posteriori que la seua possible vinculació a un element o altre de la classe dominant: senyor, església, rei...

Examinem de prop el cas de Pego. Tota aquesta zona, tot i l'entrada guerrera de la noblesa cristiana, no fou repartida d'una manera àmplia i, a més, en molts casos les donacions no foren efectives, mantenint-se la població musulmana a Pego fins l'últim quart del segle XIII. Efectivament, als anys següens a la revolta musulmana de 1248-49, es van produir les primeres donacions de terres a cristians¹. És la primera notícia de com va a tindre lloc la imbricació dels repobladors cristians i la seva societat feudal sobre la formació econòmico-social musulmana existent a la vall de Pego. Aquestes donacions són fetes a particulars, no hi ha concessió global i homogènia d'un terme a un senyor, la qual cosa ja va a marcar en un sentit les condicions de senyorialització. De Jaume I comptabilitzem tan sols quatre donacions, les quals respectaran l'estructura sòcio-econòmica existent, fins a cert punt, és clar. Es basa en las alqueries. No hi ha intenció, com succeirà més avant, de crear un model de població cristiana, centralitzada, però és evident que el tipus de donacions ha d'alterar en part l'estructura de propietat i forma d'explotació musulmana; són donacions a repartir 3, 5 o 6 jovades per a cada repobrador, la qual cosa farà que en un mateix propietari s'integren diverses unitats productives agrícoles.

Però més que sobre les repercussions damunt l'estructura musulmana, ens fixarem als primers detalls de com es constitueix la renda feudal. Les donacions, en quatre blocs, en dos dels casos són individuals, per a un, 6 jovades a una alqueria i per a l'altre 3 jovades a una heretat d'un moro, no especificant-se res sobre possibles drets a pagar, per tant és de suposar que són franques. Les altres dues donacions, en canvi, són col·lectives, una per a 15 pobladors i l'altra per a 30. Dóna a cada grup dues alqueries perquè se les repartesquen, i ací ens apareixen ja certs detalls interessants: especifica que pot no haver hi terra per a tots, i que en cas necessari prenguen la terra d'altres alqueries properes, sense determinar quines. A tots els correspondrà una casa i 5 jovades de terra, concretant-los que la casa és franca, però a un dels grups, el de 30, a més a més els concedeix 2 fanecades d'horta a cadascú. Generalitzant a ambdós grups, i com a condició senyorial, hauran de pagar 10 sous per jovada, i l'horta proporcional.

De tot això, l'aspecte bàsic és que a unes terres de reialenc, en les quals el rei conserva la sèrie de prestacions de drets típics recollits sota l'epígraf de regalies, els seus pobladors no seran propietaris lliures, seran emfiteutes, els quals com a símbol de senyoriu, però també com a aspecte bàsic de la renda feudal, deuran pagar una mitja anual de 50 sous. Una altra observació que podria ésser interessant és que la comunitat, a diferència d'altres zones amb carta pobla, no hauria tingut ja des d'un principi, una estructura de la propietat igualitària; segons quins

¹ Es poden veure al llibre del Repartiment, en qualsevol edició, com la de CABANES PECOURT, A., i FERRER NAVARRO, R., 3 vols., SARRAGOSSA, 1979-80, o la d'A. FERRANDO, València, V. GARCIA, 1979.

veïns, uns tenen més joves que d'altres i, potser, molt important, alguns en tenen d'horta. Però no podem remuntar-nos amb aquestes possibilitats perquè els documents parlen d'una realitat: aquestes donacions no tingueren efectivitat, no s'hi assentaren, o almenys no ho sembla en la gran majoria, els titulars. Aquest és un fenomen que es va produir en altres diversos llocs, amb causes un poc diverses, entre les quals es podria comptar el medi ambient musulmà no gens dèbil i la poca presència de la força militar cristiana a aquestes terres de «frontera», perill al qual caldria afegir la, potser, no excessiva atracció del cens de cinquanta sous per cap i any (el qual, així i d'entrada, a més a més del seu valor econòmic, els llevava la titularitat, ésser propietaris). Existeix un altre fet per subratllar, i és que l'extensió de les donacions és aproximadament 1/6 part de la superfície útil de la vall, la qual cosa fa pensar que continuaria havent musulmans a altres alqueries. C. Giner Bolufer cita 16 alqueries per a la vall i tan sols 6 n'apareixen citades al Repartiment.

La següent notícia ja és del 1258, després de la rebel·lió d'Al-Azrac. Pego fou un dels primers castells que s'entregaren a Jaume I, i sembla que aquest hi estableix un alcait cristià a continuació, per maig del 1258, un tal Arnau de Romaní, a qui se li encomana el dit castell de Pego amb l'obligació de mantindre hi una petita guarnició a sou. *Les necessitats militars semblen evidents, però aquest fet ens parlen de més coses.* El sistema de tinença dels castells per la zona era l'anomenat «a costum d'Espanya» i, a una zona de població musulmana com aquesta, sembla que l'alcait era l'encarregat de cobrar les rendes que l'aljama del terme ha de pagar al monarca. Per tant, ens trobem en una segona etapa, en la qual sembla que es conserva més o menys bàsicament la comunitat musulmana, i el territori és controlat militarment, però amb el fi de la seua explotació econòmica, per una guarnició.

No sembla gens clara l'existència de pobladors cristians; és cert que hi ha indicis, i un d'ells es troba en el document de concessió de les rendes de la vall de Pego a l'infant Pere, realitzada a Saragossa el 24 de Febrer de 1263 (i no el 1262 com citen alguns; la forma de datació és per l'any de l'Encarnació) en la qual s'especifica que li dona... *omnibus hominibus et mulieribus habitatoribus et habitaturis ibidem, tam christianis quan sarracenis...*².

Aquesta va a ser la primera vegada que la vall de Pego eixirà de mans del rei, però d'una forma una mica especial. En contra del que s'afirma a alguns treballs sobre Pego, no ens trobem davant de la constitució de la baronia, això encara tardarà, sinó davant una concessió de les rendes de la vall, en concret vuit mil sous anuals. La concessió reial especifica a continuació que si les rendes de Pego no arriben a aquesta quantitat, li pagarà la diferència, però que si les sobrepassa, la diferència serà aleshores pagadora al rei. Per tant, la situació sembla que és la d'una alienació de les rendes, no la concessió d'un feu ni la constitució del que

² Arxiu de la Corona d'Aragó, A. C. A., Reg. 12, fol. 13. Publicat parcialment per Martínez i Martínez, F. «Pego. Su población y primeros señores», en *I Congreso H.ª Corona Aragón*; Barcelona, 1909, pp. 63-69.

es diu un senyoriu, encara que sols fos per vida de l'interessat, com més avant es produirà.

La situació, amb tot, és més complexa ja que a més de les rendes monetàries, Jaume I li dona la vila i castell de Pego «cum juribus, pertinentiis suis et omnibus redditibus et exitibus et proventibus et aliis juribus nostris... ad omnes voluntates vestras... libere faciendas», a més i com culminació de la concessió de drets, s'hi afegeix: «possitis ponere baiulum et alcaydum et eos quandocumque volueritis remove, qui predicti baiulus et alcaydus conantur vobis et vestris tanquam nobis fideliter respondere»³. Tot això ens està parlant d'una donació que no és exclusivament de les rendes, de limitar-se a cobrar-les, sinó que li dona instruments de possessió i coacció senyorial, am la qual cosa el cobrament dels drets senyorials queda enmarcat per una gamma de coaccions extraeconòmiques que tenen conecreixió en el control dels càrrecs del batle i l'alcait. I a nivell explicatiu el més correcte seria parlar de «senyoriu», des del moment que la coacció extraeconòmica, o part d'ella, es troba alineada en l'infant encara que no se li haja donat la jurisdicció, però a aquest nivell del segle XIII, la funció d'alcaid, la funció militar que comporta, representa en la pràctica l'altra cara de la mateixa moneda, i aquest és el seu tret més diferenciador, per tal com sembla que no hi ha diferències tant en la qualitat com en la quantitat dels elements constitutius de la renda feudal, abans i després de la donació, punt amb què queda subratllat el significat del concepte «senyoriu» aplicat en aquest moment, en referir-se més a la classificació de la classe dominant que no a la mateixa organització del sistema feudal. Aixó és que no importava tant que fóra el rei o l'infant el beneficiari com la identitat de relacions socials establertes damunt el camperolat del terme.

L'anàlisi dels anomenats drets senyorials en aquesta època a Pego, ja ha estat realitzat per Pierre Guichard⁴, en base a un registre de comptes de la renda de l'aljama per als anys 1268-69, clarificant àmpliament el seu contingut: paguen un *almagram* territorial i atzaque pel ramat, delme agrícola, *besant*, monopoli de forns, carnisseries, mercats, prostitutes, obradors, així com una imposició extraordinària, que quasi sembla anual, similar a la peita. En principi i si recordem els drets exigits als cristians per les donacions del 1248-49, sembla haver una forta diferència, però en base a la quantificació de Pierre Guichard, el qual matisa els 160 a 200 sous anuals per cap de família amb els 50 sous de Sumacàrcer, no sembla ésser tanta la diferència. També els cristians han de funcionar amb els monopolis, pagar el delme...

Com assenyalàvem més amunt, no està clar si cohabitaven al terme musulmans i cristians. A més de l'indici ja apuntat, l'any 1272 l'infant Pere compra una propietat a Pere Mir, ciutadà de València, per a establir-la a l'aljama, previ pagament d'una quantitat. Potser, com assenyalava Pierre Guichard⁵, sols es tracta

³ Ibidem.

⁴ GUICHARD, P. *Nuestra Historia*. Vol. 3. p. 77. València 1980.

⁵ Ibidem.

de l'acumulació de les antigues donacions a cristians en mans d'alguns rics i ara l'infant es veu obligat a aquest recurs de compra i posterior establiment per a poder augmentar els seus ingressos, però el més interessant és que l'infant sembla tenir la disposició de les terres, segons sembla confirmar un altre document del mateix any 1272, en què ratifica les heretats donades als musulmans, fent-ho per conducte del seu batlle Jaume de Linars.

No està molt clar si Pego continuà en mans de l'infant fins a la seua proclamació com a rei o no. Ens decantem per pensar que no, ja que la donació de Jaume I diu clarament que afecta el castell i vila de Pego, i existeixen dos documents, un de data 1 de desembre del 1272⁶, pel qual el rei Jaume I mana arreplegar el monedatge dels musulmans de diverses viles entre les quals es troba Pego, i l'altre és de 4 de Març de 1276⁷ pel qual el mateix rei mana al batlle i alcaid dels castells de Dénia, Calp, Segarra i Pego que els tinga ben guarnits i armats. Aquests dos càrrecs de batlle i alcaid, segons la donació a l'infant, eren del seu nomenament i control, cosa que sembla que no passa ara.

Però hi ha un moment clau en el procés de concreció i imposició del mode de producció feudal que aporten els repobladors cristians per a la zona de Pego. La sublevació musulmana del 1276-78 marca tota una nova etapa, ja influida per situacions anteriors, és clar, però que afectarà fortament les característiques locals. De la zona de Pego, enclavada dins l'àrea revoltada, es produirà igual que a d'altres llocs l'expulsió de la població musulmana, almenys en gran part. I a així com a Biar, Tàrbena, etc., el ja rei Pere III portarà una política d'assentaments cristians. Fruit d'ella serà un nou document clau en el mencionat procés de concretització del mode de producció feudal que a poc a poc es va implantant. Es tracta de la concessió de la carta pobla de Pego⁸, feta a València l'onze de Setembre del 1279, otorgada pel mateix rei, però que té característiques que fan necessaris alguns comentaris.

De principi destaca l'interés que té el Rei per assentar la població a la nova vila i que aquesta no puga anar-se'n: especifica que els pobladors no han de tindre propietats en altres llocs del Regne, i una vegada assentats, no poden vendre-les per un termini de 10 anys, i per a després veda els tradicionals cavallers i eclesiàstics. Així mateix, amb aquesta població assentada pretén aconseguir una presència militar, com diu la carta pobla: «teneamini custodire et tenere ac salvare nobis sine missione nostri et nostrum castrum de Pego». Un altre aspecte bàsic del qual parla la dita carta és de la concreció del repartiment dels béns. Sembla que comptaven de reunir 200 veïns nous, demanant que fossen de Barcelona i el seu terme. Per a fer el repartiment, se'ls ha de donar sis jovades de terra a cadascú, sense especificar si ha de incloure horta ni la seua localització per les alque-

⁶ Arxiu Corona Aragó, Reg. 18. fol. 94.

⁷ A.C.A. Reg. 23, fol. 35. Publicat per Martínez i Martínez, F. Ob. cit. p. 67.

⁸ Arxiu Regne València, Varia, Caixa n.º 28. Publicat per Chabas, R. «Carta pobla de Pego», Rev. *El Archivo*, t. 1, pp. 419-420, i 427-428.

ries. Sí que és molt interessant l'observació que fa que a vint dels homes de Barcelona se'ls hagen de donar 10 jovades a cadascú. No diu res de les cases però es suposa que van unides a cada donació.

En resum, el rei ja no pretén establir una comunitat igualitària, la jerarquitzar ell mateix, i es pot dir per tant que el procés de diferenciació social ja ha començat abans de donar-se'n l'eixida. Un altre factor que recolzaria aquesta tendència seria el fet que la partició dels lots no s'efectuaria sobre terres en igualtat de condicions; és una terra ja organitzada pels musulmans i amb certs conreus, la carta pobla, entre certs formulismes, intercala vinyes i cases construïdes, i alguns ja es beneficiarien d'elles.

Tot això de què estem parlant podria ser l'aspecte distributiu, la situació, el marc en el qual es concretaran els drets senyorials. I quins són aquests?. Doncs concretament, i a més del conjunt de monopolis i regalies que corresponen al monarca, a les viles del Regne, assenyala el pagament d'un cens sobre la terra; per cada jovada se li deu al propietari directe o eminent, en aquest cas és el rei les dues persones, deu sous anuals a pagar el primer dia de l'any, i per cada pati o casa edificada una bona gallina. Així mateix estableix les terres amb *lluïme i fadiga* de 30 dies, aplicant-se el fur de València. Són tots els elements d'un establiment de terres en règim emfitèutic i, recordem, estem parlant del que s'acostuma a dir reialenc, a un lloc en què hi ha interessos militars defensius després de la revolta, i amb un desig de repoblar ràpidament. Com un clar intent de millorar la presentació de les condicions, la carta pobla afegirà la franquesa de lleuda i peatge de productes comercials als mateixos llocs i en les mateixes condicions que tenen els homes de Gandia, així com lliure ús de les terres ermes del terme per als ramats, fer llenya o el que necessiten, així com franquesa de pes i de mesura.

Resumint, ens trobem amb allò que en un principi s'anomena reialenc, però en concretitzar la forma en què s'estableixen les relacions de producció, queda clara la concessió de la terra en règim emfitèutic, i per bé que hi ha algunes franqueses en aspectes concrets, aquestes sols comporten un menor pes impositiu directe, però no una diferent estructuració d'aquestes relacions de producció, que corresponen a allò que s'ha anomenat «senyoriu». I encara més, ja que en uns quants casos de senyoriu valencians les condicions d'extracció d'excedent per part de la classe dominant i per a aquest període del segle XIII, són més suaus i generoses per al camperolat, encara que el mètode de concessió de terres siga el mateix. En aquest cas, pensem, parlar de reialenc i senyoriu per a una i altra situació no és en absolut clarificador, i té molta més importància el concretar com s'articulen les relacions de producció en cada localitat o terme.

Reprement el fil de Pego, pel desembre del 1280, poc més d'un any després de la carta pobla, Pere III torna a insistir que els veïns poden fer la vila allà en els sembla, símptoma que els pobladors no són tan abundants com s'esperava, però és que a més aquest fenomen s'allarga prou més anys. El 16 de novembre

⁹ Les dades poden veure's en GUICHARD, P. Ob. cit., p. 88.

del 1286 segueix sense haver-hi prou cristians i Pere III mana la creació d'una moreria per a 50 veïns, donant-los 30 jovades a repartir. L'any següent torna a insistir que es fique un termini perquè vinga la gent a ocupar les donacions, el 1291 dóna permís per fer un nou impost per a la construcció de les muralles, però és que el 1308 Jaume II ha de tornar a donar-lo perquè es puguin acabar⁹. Fa quasi 30 anys i la població encara no sembla en marxa del tot. Tot això ens sembla prou exemplificador de la complexitat de les situacions locals; ací hi ha unes terres de reialenc que no acaben de tirar endavant, llastrades com estan per unes condicions que són sensiblement idèntiques a l'anomenat «senyoriu». Potser, en èpoques posteriors l'excedent de població augmente l'atractiu de «tenir terra» de cara al camperol davant les pitjors condicions, però en aquestes últimes dècades del segle XIII la diferència sembla més clara.

Un altre aspecte que per a aquest final de segle sembla també més nítid és el de la diferenciació social entre el pobladors, del qual ja hem parlat. En principi, s'ha considerat que aquest fou un procés molt lent, que partint d'unes condicions sensiblement iguals, es va anar aguditzant al llarg dels segles XIV i XV. Sembla necessari matisar aquest procés amb la realitat que les condicions originàries no foren ni de bon tros igualitàries, i a més sobrepassar el límit de prohibició de vendes de 10 anys, degué començar a ampliar-se la fissura. Tot això es veuria agreujat pel fet mencionat que pel 1286 s'establiren 50 moros en sols 30 jovades, raó per la qual sols els en correspondria poc més de mitja mentre als cristians els en pertocaven de 6 a 10. Aquesta quantitat seria insuficient per al manteniment d'una família. Es tractaria d'una forma d'assentar-hi mà d'obra, amb la necessitat de treballar en altres propietats, que serien les dels cristians, insuficients ells mateixos per a conrear els seus lots?

El següent moment d'aquest procés és la concessió que fa Jaume II de Pego i la Vall d'Uixó a l'ex-emperadriu dels Grecs, Constança, feta el 17 de novembre del 1300¹⁰. El document aclara que es fa a canvi de la donació que li havia fet anteriorment el rei de les valls d'Alaguar, Xalò, Almazrof i Alcaverhi. La concessió té característiques pròpies, ja que no es tracta d'una alienació estricta del patrimoni reial, sinó de la concessió del cobrament de les rendes de les esmentades viles durant la seua vida, tornant al rei a la seua mort. Aquest és un període en què aquestes concessions, o al menys part d'elles, encara són retroactives, apareixent clarament diferenciada la concessió d'un senyoriu territorial de la dels seus drets jurisdiccionals els quals en aquest cas no són otorgats. Així mateix el document fa una relació dels elements que conformaven la renda feudal a cobrar, i entre els que es mencionen, «monetaticis, exercitibus et cavalcatis et redemptionibus eorumdem, alfardiis, peytis, cenis, laudimis, caloniis et aliis quibuslibet penis pecuniariis et juribus aliis quibuscumque nobis pertinentibus et pertinere debentibus». El Rei tan sols retindrà per a ell el pagament de cenes, però la relació és

¹⁰ A. C. A., Reg. 198, fol. 220 v. El document està parcialment publicat per MARTINEZ I MARTINEZ, F. Ob. cit., pp. 68-69.

detallada respecte als drets de caire econòmic existents. Un fenomen que encara sols donar-se en aquesta època d'inicis del segle XIV és l'existència d'altres concessions menors en importància i significat a servidors reials, anteriors a aquestes i que afecten normalment al cobrament d'un dret, de vegades a la concessió d'unes terres franques, però sobre les quals no pot entremetre's el nou beneficiari. En aquest cas de Pego apareixen 2 persones a les quals se'ls dona aquesta salvaguarda, sense especificar quins són els seus béns, encara que pel 1335 es produeix una venda o donació de dues alqueries del terme. Potser foren aquestes.

Centrant-se en el significat d'aquesta donació, sembla que queda en un nivell intermedi entre les concessions de terres de després de la conquesta, o fins i tot de la carta pobla, i la posterior propietat territorial feudal, amb *mer* i *mixte* imperi, que acabarà per integrar-se a la casa del Comte d'Oliva. Con queda dit més amunt, l'ex-emperadriu Constança no rep la jurisdicció, ni tan sols s'ha produït encara l'aparició de la Jurisdicció alfonsina, però la llista d'impostos, de drets «senyorial» comprén un ventall molt més ampli que abans de formes per les quals el titular acumula part de l'excedent. Per un costat hi ha hagut la concessió de drets pertanyents a la monarquia, cas de la host i cavalcada, que a més s'especifica que estan canviades per una renda anual en moneda, i per un altre costat s'ha estés el cobrament de la peita, la cena i altres. La majoria d'aquests elements de la renda feudal no es trobaven citats a la carta pobla, per tant cal fer-se una pregunta. ¿Es que el pas d'allò que s'anomena vila reial a una de senyorial produeix aquesta diferència de pressió i formes d'extracció de l'excedent? Pensem que la resposta ha de ser negativa, encara que aquest és un tema que deu tenir àmplies diversitats locals; per al cas de Pego, les dades no justifiquen aquesta possibilitat del canvi. Amb l'existència de la carta pobla i l'extensió i consolidació del fur de València com a dret del regne, als senyors, i al rei com un d'ells, no els resultà tan fàcil la creació de nous modes impositius, així per les bones. És clar que els senyors intentaràn de fer-ho cada vegada que una crisi els produisca una baixa en les rendes, però aquest no és el cas. El pas del segle XIII al XIV no és una època de crisi, sinó d'expansió. En general, als documents d'alienació de béns reials a senyors no es parla d'un canvi en les condicions en què es troben els diversos elements constituents de la renda feudal; en un principi, i si no hi ha noves concessions expresses, el que es produeix és un canvi respecte al titular de la classe dominant que s'apropia d'aquesta renda. Un nivell més important, dins d'aquesta formació feudal, serà l'alienació de la jurisdicció però això es produirà més endavant. Per tant, per a aquests moments, que Pego siga senyoriu o reialenc no és un punt explicatiu decisiu de la situació en què es troba la formació econòmico-social, i l'únic que ens l'aclararia seria l'anàlisi dels elements de la renda feudal.

El que sí que cal tenir en compte és que aquests elements que conformen la renda feudal es troben en un grau més avançat de conformació, de desenvolupament, diríem «d'estat adult», de la formació econòmico-social del feudalisme valencià. La situació ha progressat des dels moments del Repartiment, el model es troba més elaborat, i amb les seues característiques pròpies, s'ha allunyat de les primeres manifestacions de senyorialització, particularitzada per la interconne-

ció del mode de producció existent a Al-Andalus, siga el que siga, i el que aporten amb ells els cristians en la seua expansió. Aquesta consideració és important ja que la hipòtesi que es pot plantejar és que l'aparició i concreció d'aquests elements de la renda feudal, no corresponen necessàriament a un agreujament de les condicions de pressió senyorial, a un augment de l'apropiació d'excedent, encara que en termes absoluts siga major la quantia de la renda feudal, per tal com en termes relatius la proporció pot mantenir-se. Es tracta d'una hipòtesi que aventurarem i que necessita dels corresponents estudis concrets, que ratifiquen o matisen aquestes possibilitats, però, com déiam abans, aquesta és una època d'expansió dels mitjans de producció i de tot el sistema, i la seua reproducció segueix la via de l'ampliació, del creixement quantitatiu, i no sembla lògic que d'entrada tendesca la seua reproducció cap un enduriment lineal en les relacions socials de producció.

El següent canvi en la titularitat de Pego se produeix a la mort de dita emperadriu Constança. Com s'especificava a la donació, la vila tornà a mans de Jaume II a principis del 1307, però a la fi va ésser concedida en les mateixes condicions a la seua dona Na Blanca, el 17 d'abril del 1307¹¹ juntament amb el Real de València, Borriana, Gandia i la Vall d'Uixó. En un principi la situació que es produeix respecte al pas de «reialenc» a «senyoriu» és la mateixa que en 1300, no hi ha concessió de la jurisdicció, fet a partir del qual es pot plantejar un altre *interrogant metodològic*. Quan es pot parlar que un terme ha estat concedit en senyoriu? Si hi ha o no concessió de la jurisdicció? Si és la jurisdicció l'element definidor del senyoriu, en aquests casos de les donacions de Pego fetes per Jaume II, la vila continuaria essent reial i el seu senyor seria el mateix rei, però, és correcte parlar de senyoriu territorial i de senyoriu jurisdiccional com de dues coses diferenciades? I a més, potser fos interessant saber el que pensaven els contemporanis sobre quan entraven en senyoriu i quan n'eixien, però, si concretem aquest pensament de l'època, ens hem de limitar a aquestes caracteritzacions o hem de construir el nostre model explicatiu amb les categories teòriques que puguem fixar? Són preguntes que per ara tan sols plantegem, i les deixem obertes al debat.

Respecte a Pego, un canvi qualitatiu més important es va a produir l'any 1322, quan Jaume II fa donació d'una sèrie de viles del patrimoni reial al seu fill l'infant Pere, amb motiu de la seua majoria d'edat. El 20 de maig li dona el comtat de Ribagorça, amb el títol de comte, i dos dies després, el 22 de maig, i en raó d'augmentar-li les seues rendes, li concedeix el castell de Gallinera i la vall d'Ebo, el castell i vila de Pego, el castell de Pop i les valls d'Alaguar i Xaló, així com el castell de Crevillent¹². La donació de Pego pot ser feta a causa d'haver tornat a mans reials l'any 1310, a la mort de la regina Na Blanca.

¹¹ A.C.A., Reg. 2400 de Jaume II.

¹² A.C.A., Reg. 222 de Jaume II, fol. 14, Publicat per P. de BOFARULL, En *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, vol. 6, document n.º LXXIV, pp. 233-240. Hi ha una variant resumida d'aquest document en A. R. V., Real, n.º 495, ff. 49v-50v, i això ha estat publicat encara que parcialment per MESTRE PALACIO, J., *Alcalalí*, pp. 664-665.

Aquesta vegada el document de la donació a l'infant és molt més explícit que als casos anteriors referit als drets senyorials que comporta la titularitat del senyoriu i que li traspasa el rei. Ara ja no hi ha sols una concessió de les rendes sinó una total alienació dels drets reials i, com a complement a tots els elements de la renda feudal i part d'ella al mateix temps, la concessió de la jurisdicció, del mer i mixte imperi, que més enllà del seu possible valor econòmic com a part d'aquesta renda, de fet prou reduït comparat als altres elements, té un valor intrínsec molt superior, com a àmbit complementador i no com a contraposat dins del concepte de mode de producció feudal. La possessió de la jurisdicció es convertirà en el nou pas a aconseguir pels membres de la classe dominant feudal, els quals necessitaran d'aquest instrument per a la consolidació de les seues propietats territorials feudals, fet que es va produint internament al procés de consolidació i caracterització de la formació econòmico-social del feudalisme valencià.

A partir d'ara podríem dir que Pego s'ha convertit en un senyoriu, però insistint en el punt que en un principi no té per què produir-se un reforçament de la renda feudal, ja siga quantitativament o qualitativa; aquest canvi de titularitat, aquest pas del reialenc al senyoriu, té un significat més difícil de ponderar; les relacions socials de producció, abans com després, se mantenen idèntiques, siga senyoriu o reialenc, el mode de producció feudal i la seua concretització són els mateixos, el que sí que cal ponderar són les realitats socials que trobarem a cada lloc i, molt important, a cada època; les pressions extraeconòmiques intrínseques al sistema poden ésser aplicades de molt diversa forma, però això no dependrà solament de l'equilibri existent en les relacions socials de producció a la vila de Pego en cada instant, sinó també d'aquest equilibri als altres llocs on aquest membre de la classe dominant obtinga la seua renda i de la seua posició respecte a l'existència de noves forces socials, siga la *burgèsia*, siga la formació de l'Estat feudal.

Si repassem la concessió de drets a l'infant Pere sobre els pobles mencionats, la llista és exhaustiva i, si de cas, afegeix que si li deu pagar qualsevol altre dret de la forma o tipus que siga. Són citats la concessió de les alqueries, que als casos anteriors no són mencionades, així com forns, molins, herbatge i carnatge, pesos i mesures. La impressió que fa una vegada més és la d'una proliferació de drets senyorials no mencionats en les donacions anteriors, i sobre això, insistim en la hipòtesi ja enunciada sobre l'adequació de les formes d'extracció de la renda feudal a la major complexitat tant dels sistema productiu com de tota la formació econòmico-social, i no sols a un possible enduriment i decantació a favor de la classe dominant de l'equilibri en les relacions de producció establertes amb les primeres repoblacions.

Amb tot, i a nivell del procés de conformació de les relacions entre la classe dominant, i en concret, monarquia-noblesa, el document assenyala uns punts molt característics, els quals indiquen que aquest procés encara no ha arribat a la formació més madura. El rei fa una donació dividida en dos blocs; en un, el castell de Gallinera, amb la vall d'Ebo, el de Pop i Crevillent, els quals els dona «in feu-

dum honoratum», sense cap altre servei «secundum usaticos Barchinone et consuetudines Cathalonie in perpetuum». A causa del tipus de donació, l'infant Pere ha de prestar homenatge al Rei, així com donar-li la potestat d'aquests castells immediatament en el cas que aquest li ho demane, tal com «alii tenentes pro nobis in Catahalonia feuda honorata facere tenentur et debent». En canvi, el castell i vila de Pego, i les valls d'Alaguar i Xaló els dona «pro alodio libero atque franco», i com a tal tipus de donació, l'infant Pere de Ribagorça té el deure de «venire ad curias generales regni Valencia et interesse in eis». Com podem veure, són dos tipus de donacions, de creació de senyorijs, clarament diferenciats. El primer bloc correspon a la concessió d'un feu, que sembla tenir un caràcter més limitat respecte a l'alienació del patrimoni reial, és un estadi encara un poc «més primitiu» en el procés de conformació del mode de producció feudal, que el de l'altre bloc. No marcant-se diferències, almenys a nivell d'evidència, en les relacions de producció senyors-camperols, però sí que se'n veuen, de diferències en el tipus de relacions que s'estableixen entre la monarquia i els elements de la classe dominant. El segon bloc de donacions es caracteritza per la constitució clara d'un patrimoni territorial feudal, i les diferències mencionades es veuen reflectides clarament en el tipus de drets/obligacions que comporten; la primera es decanta en favor del rei, aquest conserva el dret de recuperar *ipso facto* la potestat dels castells per simple petició seua; la segona donació és clarament favorable al nou propietari territorial, té un alou, i com dret d'ell, és la participació en Corts. Aquest fet pot ésser explicat com l'evidència d'un nivell més avançat en aquesta evolució de la formació feudal, des de les formes més originals de feu, monarcas nobles, cap a les formes més avançades del patrimoni territorial i creixement de l'Estat feudal.

I encara aquest document aclareix i aporta més característiques sobre el moment de conformació. Una d'elles és l'especificació que si s'acaba la línia masculina directa, siga fill o nebot, *immediatament*, l'alou «libero et franco» de Pego, Alaguar i Xaló es converteix en «feudum honoratum», amb els mateixos trets i deures que tenia la concessió dels altres pobles, compromentent-se, això sí, el rei a casar en bones condicions aquesta branca femenina. L'altra clàusula és complement de l'anterior, i fixa que si mor el titular sense descendència legítima, tornen els pobles al rei, reservant-los sols una quantitat monetària a fi de disposar d'ella per a la seua ànima. Ambdues clàusules apunten al fet que encara s'està en un moment d'evolució dins de les mateixes possibilitats del sistema i que la noblesa encara no ha arribat a aconseguir, almenys totalment, la disponibilitat de les seues propietats. Un problema que s'en derivaria és el que pretenia Jaume II, en el *contexte* de la història de la Corona d'Aragó, fent aquest tipus de concessions a un fill seu i en aquest moments, però les respostes sols podrien vindre amb un curós anàlisi de totes les seues donacions.

El lliurament de Pego i altres viles fet per Jaume II a l'infant Pere, aporta una altra sèrie de dades que ens il·luminen l'escenari de les relacions classe dominant-camperolat. La mateixa superestructura ideològica, que justifica i amaga el sistema, prendrà ara cos i es convertirà en un element més, tan real com qualse-

vol de caràcter material dels que conformen la infraestructura del mode de producció. La «societat de l'espectacle» es desencadenarà fins als més petits detalls i es posarà en marxa tota la parafernàlia de la representació més «visual» d'aquestes relacions socials classe dominant-classe dominada (noblesa-camperolat). La ideologia es convertirà en espectacle, però és que al mateix temps aquest espectacle generarà la seua ideologia, que és la de la classe dominant, i el que és més important, i causa de la seua existència, aconseguirà de reproduir-la i donar-li no sols un nou impuls, sinó, fent que s'òbriga en noves possibilitats, és la recreació del sistema. És el 17 de juny del 1322¹³, el rei Jaume II ha comunicat als veïns de Pego el que ha decidit sobre qui serà el seu senyor, l'infant Pere, i mana complir els requisits necessaris: reunió de la vila, elecció de síndics que la representen; Jaume II els absoldrà del jurament de fidelitat que tenen fet a ell i els síndics faran nou homenatge al comte de Ribagorça. L'espectacle ha començat: el 25 de juliol, el pregoner recorre el poble i convoca als veïns a la plaça; hi aniran la majoria, no tots, i encapçalats pels prohoms es donaran per assabentats, acceptant per unanimitat enviar dos síndics en representació de la vila davant el rei i l'infant per a fer els juraments. Finalment, el 6 d'agost, al Palau Reial de Barcelona, es desenvolupa el tercer acte, els síndics de Pego reben l'absolució dels seus juraments de fidelitat al rei i, a indicació seua, en fan un de nou a l'infant Pere, tocant amb les seues mans els quatre evangelis i fent-li homenatge de boca i mans, com senyor que és. Per ultim, l'infant tancarà l'acte promentent-los complir i servir furs i privilegis de la vila.

Uns anys després, en 1325, es va a produir la venda de Pego. A la mort de Malgauli, comte d'Empúries, aquest comtat fou donat per Jaume II a l'infant Pere, comte de Ribagorça, però descendents indirectes del de Empúries reclamaren els seus drets i un d'ells aconseguí arribar a un compromís. Aquestes negociacions entre Huc Folc de Cardona i l'infant Pere es desenvoluparen al llarg de l'any¹⁴, i culminaren en un acord pactat de cessió dels possibles drets sobre Empúries del de Cardona en favor de l'infant, rebent a canvi en alou Pego, Alaguar i Xaló¹⁵. Per aquest acord, les condicions en les quals s'integren aquestes viles al vescomte de Cardona són les mateixes en què les va rebre ell de son pare, alou franc i lliure. Aquest senyoriu ja ha arribat a un grau d'estabilització en la seua evolució cap l'equilibri de funcions rei-noblesa, i els futurs canvis que es puguen produir en el que queda de segle XIV i el XV avançaran en una altra direcció, per l'alteració de les condicions establertes en les relacions socials de producció, però això desborda el nostre objectiu present.

¹³ REVEST CORZO, L. «El infante don Pedro de Ribagorza y el señorío de Pego, en *Bol. Sociedad Castellonense de Cultura*, t. 25, 1959, pp. 161-179.

¹⁴ El 26 d'agost del 1325, en Verola, Jaume II autoritza l'infant Pere a alienar qualsevol desl seus béns de reialenc als termes de Bairen, Gandia, Dènia, exceptuant les pròpies viles. A. R. V., Real, n.º 495, ff. 308r-311v.º.

¹⁵ El document, inèdit, té data 9 de novembre del 1325, i es troba a A. R. V., Real, n.º 495, ff. 298r.º-307v.

Sols unes paraules més per a assenyalar la necessitat existent de reforçar l'estudi pràctic de les condicions concretes en les quals s'establí el mode de producció feudal a les terres valencianes, al llarg de segle XIII, amb totes les característiques pròpies d'una àrea d'interinfluència amb el mode de producció existent a Al-Andalus, i com aquest mode va evolucionant, perfeccionant-se i complicant-se. Aquests estudis pràctics hauran de reforçar-se, com hem subratllat, amb una clarificació de la terminologia i una uniformització dels significats, la qual cosa permetrà una millor utilització. En resum, i a partir d'aquests punts, pensem que serà més fàcil apropar-se a la comprensió i elaboració d'un model explicatiu.